

УДК 007:655.05:291.37

DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2023-19-174-197>

THE SIGNIFICANCE OF PILGRIMAGE GUIDES AS A COMMUNICATION DURING SACRED JOURNEYS

ЗНАЧЕННЯ ПАЛОМНИЦЬКИХ ПУТІВНИКІВ ЯК ЗАСОБУ КОМУНІКАЦІЇ ПІД ЧАС САКРАЛЬНИХ ПОДороЖЕЙ

Світлана Панченко,

*кандидат культурології,
доцент, докторант*

E-mail: dolga100@ukr.net

ORCID ID:

<http://orcid.org/0000-0001-8010-8318>

*Інститут журналістики
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка.*

*м. Київ, вул. Юрія Іллєнка,
36/1, Україна, 04119*

Svitlana Panchenko,

*Ph.D. in Cultural Studies,
Associate professor; Doctoral
student*

E-mail: dolga100@ukr.net

ORCID ID:

<http://orcid.org/0000-0001-8010-8318>

*Institute of Journalism, Taras
Shevchenko National University
of Kyiv 36/1, St. Yuriy Illienko,
Kyiv, Ukraine, 04119*

ABSTRACT

The article examines pilgrimage guides as a form of communication during sacred journeys. Different variants of international guidebooks are considered, examples of real memoirs, itineraries from the lives of pilgrims, examples of interviews, diaries are given. The study of this scientific theme shows its relation to the development of religious tourism at the current stages and the evolution of the tourism industry with its infrastructure, facilities, paths, and routes, starting with «praturism» (pilgrimage). The author gives specific examples and descriptions of pilgrimages, proposes to develop new pilgrimage routes along the paths of the

holy apostles, and focuses on the communicative function of guidebooks.

The scientific work also examines the structure of guidebooks, analyses the relevance of information about sacred sites, and describes the works of fiction about pilgrimages of real personalities who made and described their mandates on the pages of diaries, memoirs, and guidebooks. It also tells about the sacred places where the holy apostles preached and the significance of these paths, which are popular among pilgrims but do not have any relevant literature in the form of guidebooks for international travel. Perhaps they exist somewhere, but they are not widely distributed and openly available, and the information for the pilgrim is quite specific and requires detailed study. With the help of modern pilgrimage, which has been transformed by developed infrastructure and simplified routes to sacred sites, the field of descriptions of these journeys has also been transformed. This research also traces the scientific path from primary sources to contemporary works, descriptions, memoirs, and diaries. Therefore, in the author's opinion, the theme is quite relevant, has a logical continuation from history to the present, and requires a detailed study from the point of view of scientific pilgrimage, which can be traced and analysed on the example of specialised literature.

This research also traces the scientific path from primary sources to contemporary works, descriptions, memoirs, and diaries. Therefore, in the author's opinion, the theme is quite relevant, has a logical continuation from history to the present, and requires a detailed study in terms of a scientific pilgrimage that can be traced and analysed on the example of specialised literature. Moreover, this theme is in demand both in academic circles and in real sacred journeys, which are then described in guidebooks, diaries, novels, and stories by real pilgrims.

Keywords: *guidebook, communication, pilgrimage, sacred journey, tourism, holy paths, cultural practices.*

Постановка проблеми. У статті піднімаються питання паломницьких путівників, мемуарів, щоденників, інтерв'ю, ітінераріїв як необхідного засобу комунікації під час паломництва так і після сакральних подорожей. Значення цієї літератури описується у науковій розвідці, автор вважає, що завдяки паломницькому жанру в літературі можна досягти комунікаційної взаємодії між паломниками і різними соціальними сферами, а також завдяки путівникам можна здійснити не лише сакральні подорожі, а також прорекламувати об'єкти паломництва для позиціювання нашої країни на міжнародному рівні. Україна має стати туристично привабливою країною для паломників та релігійних туристів із усього світу при належній організації міжкультурної комунікації, а також завдяки паломництву як соціальнокомунікаційному інституту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною основою роботи є праці з соціальних комунікацій: Р. Паунд, К. Поппер, Е. Мейо, Ф. Тейлор, О. Голотін, Г. Почепцов, В. Різун, О. Холод; праці, які присвячені аналізу різних аспектів феномену «паломництво»: О. Любіцева, Я. Любивий, С. Романчук, П. Яроцький, З. Сапелкіна, І. Хроненко; дослідження, присвячені низці проблем, пов'язаних із релігійним туризмом та паломництвом: А. Бойко, О. Борисова, А. Колодний, С. Панченко, Л. Філіпович, П. Яроцький.

Мета статті проаналізувати феномен паломництва як складової соціальнокомунікаційного інституту крізь призму таких засобів комунікації як путівники, паломницький жанр в літературі, мемуарів, щоденників, художніх творів, інтерв'ю, ітінераріїв, сакральних шляхів, паломницьких маршрутів, які виступають мотиваторами створення паломницької літератури. Реалізація поставленої мети передбачає аналіз актуальної і перевіреної інформації, що стосується паломництва, а також інформативно простежити забезпечення міжкультурної комунікації між паломниками різних конфесій через розробку

спеціалізованих маршрутів, аналізу інтернет видань, путівників, спеціалізованої літератури відповідного напрямку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

«Спочатку було Слово, І Слово було у Бога, і Слово було Бог. Воно було спочатку у Бога. Все через Нього почало бути, і без Нього ніщо не почало бути, що почало бути» (Новий Завіт, 2008).

Паломницькі путівники мають велике значення для здійснення паломництва так само як і спеціалізована художня література, документальні і художні фільми відповідної тематики, розповіді, інтерв'ю інших пілігримів про здійснення сакральних мандрівок. Тому висвітлення цієї теми є доречним із точки зору соціальної комунікації і саме в цій площині автор намагатиметься розкрити значимість цього засобу комунікації через спеціалізовану літератури, здійснивши її огляд. Для заохочення паломництва склалися численні путівники, ітінерарії – описи подорожей, багато з яких стали згодом важливими історичними джерелами (Панченко, 2019). У давнину люди подорожували до важливих релігійних чи язичницьких місць, щоб подякувати або попросити зцілення. У сучасному світі існують культурні фестивалі, одиночні квести та масові зібрання, де люди шукають відповідей на вічні запитання, здійснюють «прощі», отримують духовне збагачення. У сучасну епоху паломництво відродилося і багато людей розглядають його як шлях до віри або до самопізнання. Тому путівники та книги про паломництво дають достатньо інформації, натхнення та ідей, як організувати власну подорож або пройти її «чужими слідами».

Звісно, що без допомоги путівників не можливо було занотувати паломництво, враження, місцини перебування, емоції від пережитого. Про це свідчать відомості в таких друкованих джерелах, як: праця «Київ, його святині, стародавності та відомості, які необхідні для поціновувачів та мандрівників» (1871 р.); збірка «Земне життя Пресвятої Богородиці» (1898 р.); путівник «Паломник Київський» (1845 р.), «Києво-Печерський патерик» (XIII ст.).

Відомості очевидців про паломництва можна було отримати саме з путівників, які були надруковані в лаврській друкарні і продавалися в її книжкових крамницях, як правило, такі путівники писалися освіченими людьми. Відомі й доступні кілька таких видань, підготовлених П. Лебединцевим «Киев за 60 лет перед сим. Труды Киевской духовной академии», Ф. Тітовим «Путеводитель при обозрении святынь и достопримечательностей Киево-Печерской лавры и г. Киева», Л. Похилевичем «Монастыри и церкви Киева» та ін. У більшості путівників вказувалася не лише історична інформація, але й маршрути, якими можна потрапити до того чи іншого місця паломництва, де можна зупинитися на короткий час для ночівлі. Тому путівники це важлива історіографічна база, завдяки яким здійснюються паломництва до сьогоднішнього дня, вони мають історично важливе та комунікаційне значення.

Важливі свідчення і особисті враження від паломництва залишив нащадкам Данило Паломник у творі «Житъе и хождение Данила Руськия земли ігумена». Він першим описав своє пілігримство, яке здійснив в 1106-1108 рр., коли був ігуменом заможного монастиря й «ішов з великою дружиною». У його описах присутня не лише сакральна інформація, але й вміщено надзвичайно цікавий фактологічний матеріал географічного, історичного, етнографічного змісту. Вірогідно, за цей патріотизм та свіжий і різнобарвний паломницький колорит «Хождение Данила» було перекладене грецькою, німецькою, французькою мовами» (Релігієзнавство, 1997: с. 50-61).

У філософських творах Г. Сковороди зокрема «Розмови п'яти подорожніх про істинне щастя в житті» розповідається про подорожі, паломництва «мандрівного філософа» по Україні, Угорщині, Італії, Німеччині (Панченко, 2019).

У книзі В. Григоровича-Барського «Мандри Василя Григоровича-Барського святими місцями Сходу з 1723 по 1747 рік» розповідається про релігійні мандри відомого українця,

зокрема про відвідання Венеції, Неаполя, Риму, монастиря Святого Пантелеймона (Григорович-Барський, 2000).

В. Григорович-Барський склав путівники найвідоміших святинь Сходу в Єрусалимі, Назареті, Віфлеємі, біля Мертвого моря й Тиверіадського озера, на горі Фавор, на Синаї. Мандрівник переказує відомі апокрифічні легенди: сказання про Лобне місце, про мощі Святої Катерини, про гробницю Мелхидесека біля Голгофи, про священні джерела на Синаї тощо. Географічні, історичні, етнографічні та археологічні нотатки у «мандрах» своєрідно переплітаються з розповідями про монастирі, храми, культові обряди, притулки для прочан, мощі, чудотворні ікони. Відвідавши всі найвідоміші місця, пов'язані з історією християнства, мандрівник описав їх значно докладніше і точніше, ніж його попередники (Григорович-Барський, 2000).

Необхідно згадати міжнародні паломницькі путівники, які мають міжнародне значення і відображають міжнародне паломництво. Зокрема такі: «Peregrinationes Terrae Sancte» (Венеція, 1491 р.), «Mirabilia urbis Romae» (Рим, 1140-1143 pp.), «The Pilgrim's Guide to Santiago de Compostella» (Przewodnik, 1995), «Путівник» до Компостелли ще був написаний у I-й половині XII століття під час хрестових походів, норвезький «Шляхами святого Олафа», німецький «Ходіння чужими слідами», шотландський «Fife Pilgrim Way».

Як жанр, путівники для прочан завжди передають відчуття, що людина «*йде чужими стопами*», визначаючи досвід прочанина і відокремлюючи його від досвіду «звичайного туриста», путівники готують до занурення в релігійне минуле, що переосмислюється і набуває сенсу як культурної так і релігійної спадщини в сьогоденні.

Вступ до німецького путівника окреслює досвід прогулянки «*Шляхами святого Олафа*» як зустріч із історією. «Ходіння чужими слідами» стало символічним для багатьох «нових» паломників «слідами інших» стало символічним аспектом багатьох «нових» паломництв, поєднуючи дуже

практичні наслідки для здоров'я, соціалізації та добробуту з «метарухами», поєднанням мобільності «з певним ступенем рефлексії щодо її значення, форми і функції». Хоча християнська віра більше не є обов'язковою вимогою, путівники для паломників все ще готують учасників до діяльності, яка значно відрізняється від тієї, яку здійснюють туристи чи звичайний мандрівник: бути паломником у Норвегії і слідувати офіційно позначеним промаркованими шляхами святого Олафа передбачає прогулянки маршрутами з прихованою історією. Тому рекомендовано вивчити через путівник товариство та значення паломництва, перш ніж їх планувати пройти (https://brill.com/view/journals/nu/67/5-6/article-p508_4.xml).

Бути паломником – це досвід навчання і руху вперед у духовному сенсі. Крок за кроком мандрівника скеровують до відкриття нових шляхів попередні паломники, порівняння власного досвіду із попереднім, співвідношення його з їхніми почуттями, і сигналізування про свій статус паломника, продовжуючи традиції попередників (Daniel H. Olsen, Dallen J. Timothy, 2021).

Не вивченими є питання паломницьких маршрутів святих Апостолів, які також потребують окремих путівників із описами маршрутів. Основну частину кожного путівника для паломника складають карти, списки адрес житла та магазинів, детальні описи, куди йти, та поради щодо того, як орієнтуватися на місцевості. На перший погляд, ці дуже схематичні частини можуть здатися маловажливими для вивчення динаміки сучасних паломницьких відроджень. Тим не менш, стислий формат, у якому представлена інформація, містить значні розширення наративу історії паломництва та закріплює його в реальному житті. Картинки, спонтанні історії під час паломництва або короткі історії постійно доповнюють зміст путівника. Вони визначають основні моменти кожного дня і дозволяють порівняти власний досвід із попереднім. Більш тонким є вплив неявних сценаріїв, наданих у самих

інструкціях. Облікові записи путівників є водночас описовими та директивними. Оскільки історичні маршрути паломників перетинають міста або ведуть через пересічну місцевість, покровкові вказівки в першу чергу служать для того, щоб привернути увагу паломників (Tsang N., Chan G., Ho K., 2009).

Паломницькі маршрути святих Апостолів стають популярними релігійними маршрутами. А саме: «Шлях Скорботи» (Віа Долороза), «Шлях Святого Якова до Сантьяго-де-Компостела» (Camino de Santiago), «Священний Шлях» (Via Sacra), «Сумний шлях» (Via Dolorosa), «Хресний Шлях» (Via Crucis), «Аппієва дорога» (Via Appia), «Лікійська стежка», «Стежка Святого Павла» (The Saint Paul Trail). Тому автор вважає за необхідне акцентувати увагу на паломницьких місцях, а саме там, де перебувають мощі святих, які можуть стати місцями атракції, а їхні описи потрапити до новітніх путівників.

Місцями світового паломництва є міста та місця, де знаходяться мощі святих Апостолів. Мощі апостолів перебувають в Італії: Андрія – в Амальфі, Варфоломія – в Беневенто, Якова Алфеева і Пилипа – в Римі, Матвія-митника – в Салерно, Хоми – в Ортоні; у Ватикані: Симона (Петра), Левія прозваного Фаддеєм, Симона Кананіта; в Іспанії: Якова Зеведеева – у Сантьяго-де-Компостела; у Німеччині: Маттея – у Трірі. Мощі святого Павла, який зарахований 13 Апостолом за свої богоугодні проповіді і місіонерські подорожі, знаходяться в Римі. Мощі святих Апостолів та Євангелістів: Марка знаходяться у Венеції у соборі святого Марка, Луки знаходяться в Італії, у Венеціанському місті Падуя. У католицькій базиліці Святої Юстини (італійською Джустини) знаходиться гробниця святого Луки. Відомо, що череп святого Луки знаходиться на Грецькому Афоні в православному Пантелеймонівському монастирі. Але ще частина мощей знаходиться на Кіпрі за 80 км від міста Нікосія у монастирі Пангія-Кіккос. Монастир Богородиці ікони Кіккос вважається найкрасивішим і найбагатшим монастирем острова Кіпр. Мощі

апостола та євангеліста Матвія знаходяться у містечку Солерно, на Півдні Італії. Солерно зберігає мощі Матвія і відповідно є паломницьким містечком. У Солерно є гробниця і Собор святого Матвія, на цьому місці відбуваються справжні дива, на гробниці з'являється чудотворне і миро і прочани зцілюють свої недуги. Паломники йдуть сюди постійно, це свідчить про сакральність і чудотворність цього паломницького місця. У Туреччині могила апостола та євангеліста Іоанна Богослова називається «Аясолук» у перекладі – священне дихання, вважається, що Іоанн не помер, а заснув, на цій могилі виділяється священне миро (Релігієзнавство, 1997).

Апостол (грец. ἀπόστολος від ἀποστέλλω – відсилати) – посланець (URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=43114). Важлива роль, яку відіграли апостоли у формуванні християнського віровчення та їх місце на вершині ієрархії християнських святих, надавала особливого сакрального значення тим місцям, які в той чи інший спосіб були пов'язані з земним життям учнів Христа. Завдяки цій обставині використання в сфері туризму маршрутів апостольських подорожей як певних історичних шляхів дають можливість скомбінувати можливості екскурсійного та релігійного туризму. Варто також зазначити, що на сьогодні можливості маршруту частково реалізовані в пішохідному туристичному маршруті, проте, на нашу думку, запропонований варіант далеко не вичерпує всіх можливостей цього шляху.

У Старому Заповіті апостолами називають тих, хто отримав від Бога наказ донести до людей його повеління. У цьому розумінні Апостолами були Мойсей та пророки. У Новому Заповіті Апостолом виступає сам Ісус Христос. Зазвичай це слово вживається стосовно 12-ти учнів, яких Ісус виділив із середовища своїх послідовників для поширення християнського вчення. Існують 4 списки обранців Ісуса, подані в Новому Заповіті. Це – Симон (Петро), Андрій, Яків Заведеїв, Іоан, Пилип, Варфоломій (Нафанаїл у Євангелії від Іоана), Фома, Яків Алфеїв, Матфей, Леввій-Тадей, Симон Зилот

та Юда Іскаріот, який зрадив Ісуса і якого замінив інший апостол Матфей. Пізніше до них приєднався Павло – Апостол язичників. Апостолами ще називали особливо категорію харизматичних учителів, про яких ми знаємо з «Учення дванадцяти апостолів» – «Дідахе» – ранньохристиянського твору, що його відкрив грецький митрополит Врієнній у кінці XIX ст.

Апостолами оголошували й інших посланців-проповідників, що у різні часи християнізували певні народи. Так, святий Боніфацій – Апостол Німеччини, святий Григорій – Апостол Вірменії, святий Патрик – Апостол Ірландії, святий Кирило і Мефодій – Апостоли слов'ян тощо. Тому існують святі шляхи (Saint trails) цих апостолів, паломники масово йдуть до місць, де зберігаються мощі цих святих.

Близько до Апостолів наближені церковні письменники, що жили наприкінці I-II ст. і були учнями Апостолів. Вони отримали назву «Апостольські отці», або «Апостольські мужі». До них відносять Клементя Римського, Ігнатія Богоносця, Полікарпа (учня Іоана Богослова), Варнаву, Єрму, Папія Ієрапольського та автора «Дідахе» (URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=43114).

Історія Апостола Павла, якого зараховують до 13 числа першочергових Апостолів є вражаючою, унікальною і насиченою подіями. Він написав 14 послань, які стали частиною Нового Заповіту, у цих місіонерських розповідях відбувається роз'яснення євангельського вчення (URL: https://ukrbible.at.ua/index/chitati_novij_zapovit_onlajn/0-9). Апостол Павло здійснив найбільше місіонерських подорожей за всіх апостолів разом взятих – 4 довгострокові подорожі. А саме основне, що він ніколи не бачив Ісуса при житті, він йому з'явився як видіння, коли Павло (Савл) знищував і переслідував християн. У гробниці в Римській базиліці виявлено мощі святого Апостола Павла. Згідно із переказами, тіло Апостола після його мученицької загибелі в 65 р. було поховано в катакомбах при Аппієвій дорозі (Via Appia), а потім перенесено

до церкви, освяченої на його честь. У 2006 році Ватиканські археологи виявили кам'яний саркофаг, після дослідження якого вдалося підтвердити приналежність мощей Апостола. До речі, саме з Аппієвої дороги (Via Appia) розпочався великий шлях Апостола Павла із проповідями Євангелія. У Діяннях апостолів 28: 13-16 сказано, що корабель, на якому Павло плыв до Італії, прибув у Пуতেолі (нині Поцуолі), що на березі Неаполітанської затоки. Звідти Павло відправився до Рима по мощеній дорозі, віа Аппія.

Цю дорогу назвали в честь римського державного діяча Клавдія Аппія Цекуса. Він почав будувати її 312 року до н.е. Аппієва дорога, 5-6 метрів завширшки, вимощена камінням із вулканічної породи. Вона простягалася на 583 ілометра на Південний-Схід від Рима і з'єднувала місто з портом Брундізій (сьогодні Бріндізі), з якого відкривався шлях на Схід. Кожні 20-25 кілометрів були заїзди, де подорожуючі могли купити їжу, переночувати або поміняти коней чи екіпаж.

Від Путеолі до Рима Павло ішов пішки. Аппієвою дорогою він подолав 212 кілометрів. Частина шляху пролягала через Понтинське болото. Один римський письменник, згадуючи цю багнисту ділянку, скаржився на сморід і хмари комарів. На півночі від Понтинського болота були Аппіїв ринок (65 кілометрів від Рима) і нічліг для подорожніх «Три Заїзди» (50 кілометрів від міста). Саме в цих місцях християни з Рима чекали Павла. Побачивши їх, він «подякував Богові та піднісся духом» (Діяння Апостолів 28:15) (URL: <http://osbm-buchach.org.ua/Bibliya/Diyannia.html>).

Цікавим для релігійних туристів на території Туреччини є маршрут під назвою «Лікійська стежка», який дозволяє ознайомитися з історією стародавньої Лікії. Лікійська стежка (в перекладі на турецьку – Likya Yolu) – туристичний маршрут довжиною майже 540 км, що з'єднує міста Анталія і Фетхіє. Переваги таких маршрутів пов'язані з можливостями одночасно поєднати декілька видів відпочинку, ознайомитися з історичними подіями на безпосередніх місцях подій, і таким

чином максимально наблизитися до минулого. Це вважається дорога, якою проходив апостол Павло. Мабуть, більшість мандрівників чи туристів вже чули про «Лікійську стежку», яка є найдовшим трекінговим маршрутом у Туреччині, але не так багато людей знають про інший довгий маршрут – Стежку Святого Павла (The Saint Paul Trail).

Довжина маршруту близько 540 км і складається він із двох гілок:

- перша починається у Perge (Aksu) і закінчується у Yalvac;
- друга починається у селі Beskonak перед входом у каньйон Корпулу та з'єднується з першою гілкою у колишньому римському місті Adada (зараз поблизу села Sagrak) (URL: <https://pohod-v-gory.com/likijska-stezhka/>).

Звісно для розповсюдження паломництва і відвідування паломниками цих країн і міст велась дуже сильна боротьба за мощі святих. Тому що ці землі ставала відразу бізнес привабливими і туристично багатими.

Німеччині із мощей святих апостолів дістались лише мощі святого Маттея, одного із апостолів, який прийшов на заміну Іуди Іскаріота після його зради. Ось трішки історії про Апостола Маттея. Цифра 12 має магічне і сакральне значення водночас. 12 колін Ізраїлю, 12 апостолів, тому після зради Іуди Іскаріота потрібно було доповнити це число, згідно кинутого жереба 12 апостолом став Маттій із числа 70 апостолів, в день П'ятидесятниці Маттея Господь хрестив Духом Святим і він поповнив ряди 12 апостолів.

У Західній Європі вважають, що мощі Маттея знаходяться у місті Трір і сама цариця Єлена їх туди привезла. Пілігрими-католики щороку йдуть до могили саме в місто Трір і вшановують пам'ять загадкового апостола Маттея. За переказами цариця Єлена привезла із Палестини мощі святого Маттея. Свята Єлена жила в Німеччині на іншому березі річки Моз, Афанасій Палаг, монах із міста Трір розповідає, що саме після приїзду Єлени знайшли ковчег із написом «Апостол Маттей» (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ARNKyHBZ01k>).

На окрему увагу заслуговує паломницьке кладовище як об'єкт сакральної мандрівки «Акелдами» (Поле крові, Haceldama, Aceldama, Akeldama, Nakl-ed-damm, від араб. ٨٨٢ ٧ ٧٧). Ця ділянка землі в Єрусалимі, куплена на гроші отримані Юдою Іскаріотом від первосвящеників за зраду Ісуса Христа. Зараз це цвинтар для паломників, які приходять в Єрусалим на різні свята, подивитись Єрусалим, відвідати святині (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UeMzmtRhJXI>). Це кладовище також претендує на місце в паломницьких путівниках, оскільки раніше, коли паломники помирали на території Єрусалиму, їх ховали саме на цьому кладовищі, тому воно має багату трагічну історію і є об'єктом паломництва.

Також вважаємо за необхідне розглянути художні твори, щоденники, спогади, які сприймаються паломниками як путівники і духовними мотиваторами щодо здійснення паломницьких подорожей (URL: <https://libromaniacs.com/books-about-pilgrimages/>).

Пауло Коельо, бразильський письменник, написав роман «Щоденник мага або паломництво» (1987 р.) до Сантьяго-де-Компостела після публікації в 1987 році за ним пішло понад 500 000 пілігримів, а в 1986 року, коли автор здійснював сам паломництво, за ним прослідувало лише 400 осіб. Цей письменник детально описав простою мовою і подав звичайним людям доступно інформацію, що не потрібно бути дуже набожним, щоб здолати такий шлях, потрібно просто почати йти, вірити і все.

Максим Беспалов, український письменник, журналіст, мандрівник, блогер, автор книги «Шлях на край світу» (2016 р.) також здійснив маршрут до Сантьяго-де-Компостела. З 2012 року він пройшов маршрут більш ніж 10 разів. За спогадами першого походу він написав книгу «Шлях на край світу», в якій цікаво та легко для читача розповів детальну історію становлення шляху, цікаві історичні факти іспанських містечок та їх жителів, що трапляються йому на шляху, свої враження від походу, та про людей (пілігримів), з якими там

зустрівся. І, з рештою, сходиться на думці, що люди – це основна цінність Camino De Santiago.

Патрік Грей і Джастін Скісак (Patrick Gray and Justin Skeesuck) написали художній роман «Я підштовхну тебе: подорож на 500 миль, двоє найкращих друзів і один інвалідний візок» (2017 р.) («I'll Push You: A Journey of 500 Miles, Two Best Friends, and One Wheelchair»). Ця книга розповідає про пригоди Джастіна Скісака, людини з обмеженими здібностями і його товариша Патріка Грея по дорозі до Сантьяго-де-Компостели (Шлях Святого Якова). Шлях Каміно Франсез (The Camino Frances Way) починається в Сен-Жан-П'є-де-Порт (St. Jean Pied de Port) у Франції і простягається на 800 кілометрів через Іспанію до Сантьяго-де-Компостела. На маршруті є гірські хребти, скелясті пагорби, ґрунтові лісові стежки та спекотна рівнинна місцевість. Цей шлях подолати досить складно для фізично здорової людини, не говорячи про людей із обмеженими здібностями. Але це не зупинило героя цієї розповіді і він із другом вирушив в дорогу. Книга розповідає про людську доброту, пригоди, труднощі, пошук істини і віру в подолання шляху і досягнення духовної мети.

Тімоті Іген (Timothy Eagan) пропонує до уваги авторську книгу «Паломництво у вічність» («A pilgrimage to eternity: from Canterbury to Rome in search of faith») (2019 р.). Під впливом смерті матері та складної історії стосунків його ірландської католицької родини з церквою, Тімоті Іган вирішив піти слідами тих, хто протягом століть намагався змусити церкву рахуватися з його власними переконаннями. Він вирушив у тисячокілометрове паломництво через богословську колицу християнства, щоб дослідити релігію у світі, який вона створила. Іган вирушає вздовж Via Francigena, колись головної середньовічної дороги, що вела паломників, вірян до Риму, і подорожує суходолом через альпійські вершини та маленькі гірські містечка Франції, Швейцарії та Італії у супроводі паломників. Мета паломництва полягає в тому, щоб дійти до площі Святого Петра в надії зустрітися з Папою Римським,

який з усіх сил намагається втримати церкву під час найгіршої кризи за останні півтисячоліття. Майкл Вулф «Хадж: Паломництво американця до Мекки» (The Hadj: An American's Pilgrimage to Mecca) (1993 р.). Більшість книжок про паломництво описують маршрути, які може здійснити будь-яка людина, незалежно від її віри. Хадж – це паломництво, яке повинні здійснити всі мусульмани, але яке заборонено здійснювати іновірцям. Тож якщо ви не практикуючий мусульманин, але хочете дізнатися більше про шлях до Мекки, ці мемуари - чудове читання. Нещодавно прийнявши іслам, Вулф проводить першу частину своєї подорожі в Марокко, зупиняючись у друзів і звикаючи до культури Близького Сходу. Коли він починає своє паломництво до Мекки, книжка набуває стилю путівника, що описує його досвід, людей, яких він зустрічає, і повсякденне життя під час хаджу.

Тодд Вассе «Ходіння по колу: у пошуках щастя в загубленій Японії» (Walking in Circles: Finding Happiness in Lost Japan) (2020 р.). Через 10 років після закінчення школи Вассе все ще намагався зрозуміти, ким він хоче бути, коли виросте. Тож, як і всі добрі паломники, він вирушив у мандри. Його пригода повертає його до 750-мильного паломництва Сікоку Генро (Shikoku Henro pilgrimage) в Японії, яке він пройшов 10 років тому. «Ходячи по колу» навколо острова Сікоку, він зустрічає унікальних персонажів і відкриває для себе просвітлення. Ви отримуєте уявлення про те, як це – бути іноземцем в Японії, і мигцем бачите прекрасну японську сільську місцевість.

Ліза Демпстер «Неоновий пілігрим» (Neon Pilgrim) (2009 р.). Демпстер також пройшла стежкою Генро Мічі (Henro Michi trail in Shikoku) на острові Сікоку. Вона вирушила без жодної підготовки. Вона була не в формі, боролася з повзучою депресією і відчувала, що застрягла у власному житті. Вона долає шлях у важких умовах, ночуючи на вулиці і покладаючись на доброту незнайомих, які допомагають їй. Дарування подарунків є важливою частиною паломництва і

Демпстер намагається примиритися з цим поняттям. Вона розповідає свою історію з великою дозою невимушеної чесності, і виглядає скромною і людяною.

Філ Кузіно «Мистецтво паломництва: путівник для тих, хто шукає, як зробити подорож священною» (The Art of Pilgrimage: The Seeker's Guide to Making Travel Sacred) (2021 р.). Це чудова книга для завзятих мандрівників, які опинилися на роздоріжжі. Вона для тих, хто хоче наповнити свої мандрівки більшим змістом. Стародавні називали цей шлях «Шляхом паломника» (the Way of the Pilgrim), здійснюючи подорож заради відданості, зобов'язань, покаяння і сенсу – подорож, пов'язана з ризиком і оновленням. Книга цього автора – це своєрідний путівник, який допоможе вам спланувати ці подорожі для себе. Вона містить історії, цитати, оповідання, героїчні історії та практичні вправи, які розповідають про те, як, маючи намір, ми можемо перевтілитися та докорінно змінитись під час подорожі.

Тхіч Нхат Хан «Довга дорога обертається на радість» (The Long Road Turns to Joy) (2011 р.). У цій тоненькій книжечці буддійський монах Тхіч Нхат Хан пропонує поради, як перетворити свою прогулянку на медитацію, зробити її своєрідним «тихим паломництвом». За словами автора, це допоможе вам з'єднатися з енергією землі та віднайти мир, який існує в теперішньому моменті, заохочує нас насолоджуватися кожним кроком і кожним подихом, щоб відновити спокій у важкі моменти. Проста практика ходіння з увагою та усвідомленістю може привнести дух молитви в наше повсякденне життя.

Крістін Вальтерс Пайнтнер «Душа всередині: вісім практик для подорожі всередину» (The Soul Within: Eight Practices for the Journey Within) (2015 р.). Ця духовна книга зосереджена на внутрішньому паломнику. Вона досліджує, як споглядання, творче самовираження та розвиток духовної дисципліни можуть допомогти підготуватися до паломництва. У 8 розділах містяться поради та запропоновані практики на

такі теми, як: відчутти поклик, переступити поріг, зібрати легкі речі, відчувати незручності, відчутти таїнство і повернутися додому. Вісім етапів шляху паломника – від почутого поклику до повернення додому – супроводжуються розповідями зі Святого Письма про великі біблійні подорожі та унікальними творчими практиками авторки – молитвою, письмом і фотографією. Як і в «Правилі художника» та «Очах серця», автор книги знову допомагає читачам подорожувати до кордонів своєї душі, щоб відкрити приховану присутність Бога. У «Душі паломника» Пайнтнер виділяє вісім етапів шляху паломника і показує, як слідувати цим етапам, щоб здійснити цілеспрямовану, перетворюючу подорож до внутрішніх «незвиданих країв» читача. Пейнтнер показує, як розвинути уважність до божественного через глибоке слухання, терпіння та відкритість до дарів, що виникають посеред дискомфорту. Кожен із восьми розділів пропонує роздуми на теми, біблійну історію, запрошення до практики «*Lectio divina*» (з лат. Божественне читання), а також творче дослідження через фотографію та письмо.

Віл'ям Далримпл «Зі Святої гори: Подорож серед християн Близького Сходу» (*From the Holy Mountain: A Journey Among the Christians of the Middle East*), (1998 р.). Більшість цих спогадів про паломництво є дуже особистими розповідями про випробування і одкровення, які пережив той чи інший паломник. Автор використовує інший підхід. Він досліджує паломництво Іоанна Мосхоса та його помічника Софронія, які перетнули візантійський світ, від берегів Босфору до Єгипту в 587 році нашої ери. Далримпл використовує праці Мосхоса як натхнення для власної подорожі тим самим шляхом, досліджуючи давню християнську історію. Він відвідує монастирі та пустелі, бере інтерв'ю у священиків, пустельників, науковців, тих, хто пережив масові вбивства, та журналістів, щоб скласти яскраву картину регіону. У книзі багато розповідається про давню історію та культуру регіону, а також автор не цурається політики та темних сторін історії регіону.

Пілігрим миру «Пілігрим миру: її життя і діяльність з її власних слів» (Peace Pilgrim: Her Life and Work in Her Own Words) (1994 р.). Ця книга – збірка її творів, що була зібрана після смерті у 1981 році. Ця жінка провела 28 років як паломниця без копійки в кишені і була прихильницею подолання зла добром, поширюючи просте і універсальне послання для досягнення внутрішнього і всесвітнього миру. Вона пройшла всі штати США, Мексику і Канаду, пройшовши понад 25 000 миль, перш ніж перестала рахувати. У книзі є інформація про її біографію. Але вона також містить її поради щодо духовного життя та кроків до внутрішнього миру, які включають підготовку, очищення, зречення та досягнення внутрішнього спокою. Після смерті кілька її друзів зібрали записи і розмови в цілу розповідь від першої особи про її досвід і переконання. Книга «Пілігрим миру» стала духовною класикою, вийшла накладом понад півмільйона примірників дев'ятьма мовами. Містить вирізки з газет, запитання та відповіді, фотографії, іменний покажчик (Peel V., Sørensen A.).

Бен Монтгомері «Прогулянка бабусі Гейтвуд: Надихаюча історія жінки, яка врятувала Аппалачську стежку» (Grandma Gatewood's Walk: The Inspiring Story of the Woman Who Saved the Appalachian Trail) (2014 р.). Емма Гейтвуд була першою жінкою, яка пройшла всю Аппалачську стежку самотужки, а також першою людиною, яка пройшла тричі, і все це у віці 67 років. Це перша і єдина біографія Бабусі Гейтвуд, як її називали репортери, яка стала знаменитістю серед мандрівників у 1950-х і 60-х роках. Вона з'являлася на телебаченні з Граучо Марксом та Артом Лінклетером, а також на сторінках журналу «Sports Illustrated». Увага громадськості, яку вона привернула до маловідомої стежки, була безпрецедентною. Її гостра критика недоглянутих, складних ділянок призвела до посилення догляду за стежкою і, цілком ймовірно, врятувала її від зникнення. Автор Бен Монтгомері отримав доступ до власних щоденників Гейтвуд, путівників і листів. Він також віднайшов історичні газетні та журнальні

статті та взяв інтерв'ю у членів родини та мандрівників, яких Гейтвуд зустрічала під час мандрівки. Натхненна історія Емми Гейтвуд ілюструє всю силу людського духу і рішучості. Пройти 2000-мильну Аппалачську стежку сьогодні досить складно. Але уявіть собі, що це було в 1955 році, коли не було розвиненої інфраструктури і не було жодного з сьогоднішніх практичних туристичних споряджень, що відводять піт. 67-річна Емма Гейтвуд зробила саме це. Народивши 11 дітей і покинувши чоловіка-кривдника, ця сувора жінка-першопроходець сказала своїм дітям, що збирається на прогулянку. Її дивовижна історія та адвокаційна діяльність допомогли привернути увагу до стежки, забезпечивши її збереження завдяки покращеній інфраструктурі.

Роберт Макфарлейн «Старі шляхи: Подорож пішки» (The Old Ways: A Journey on Foot) (2013 р.). Макфарлейн вирішив дослідити стародавні шляхи Великої Британії, але в процесі виявилось, що він звернув на стежки в Палестині, Іспанії та Гімалаях. Його привабили ці шляхи, він замислився над їхнім походженням. Він досліджує географію, флору, фауну та місцевих особистостей як ворота до історій, які вони розкривають. Аж поки нарешті не знаходить себе на цьому шляху. Подорожі автора ведуть його від Англії до пташиних островів на північному заході Шотландії, від Палестини до священних ландшафтів Іспанії та Гімалаїв. Він порівнює кроки зі слідами, зробленими людиною п'ять тисяч років тому поблизу Ліверпуля, пливе на відкритому човні далеко в Атлантику вночі та змішується з різними пішоходами, відкриваючи, що стежки є засобом не лише подолати простір, але й почуття, знання і мислення.

Розмарі Махоні «Самотній паломник: Подорожі по священній землі» (The Singular Pilgrim: Travels on Sacred Ground) (2004 р.). Це захоплива розповідь про особисте прагнення однієї жінки віднайти корінь віри серед сучасних релігійних паломників. Безстрашна Розмарі Махоні здійснює шість надзвичайних подорожей: відвідати англійську

святиню Святої Марії у Волсінгемі в Англії; пройти п'ятсотмильний шлях Каміно де Сантьяго на півночі Іспанії; відважно зануритися у крижану воду в Лурді; самотужки переплисти Галілейське море і заночувати в таборі під Голанськими висотами; побачити Варанасі, найсвятіше місто Індії, з гумового плоту на Гангу; пройти босоніж триденне покайне католицьке паломництво на ірландському острові Стейшн-Айленд. Несамовито спостережлива мандрівниця і прониклива письменниця, Махоуні пропонує дотепну і провокативну хроніку своїх пригод.

Вікторія Престон «Ми – паломники: Подорож у пошуках себе» (*We Are Pilgrims: Journeys in Search of Ourselves*) (2021 р.). Автор розглядає всі причини, чому люди вирушають у паломництво. Вона досліджує такі фактори, як спорідненість, виживання, віра, подив, розрада і вдячність. Книга містить конкретні приклади з різних місць і культур, таких як фестиваль Чун'юн у Сінгапурі, хадж, Дорога Святого Катберта, Волдонський ставок і прекрасні храми, які є маяками для віруючих. Щороку 200 мільйонів людей вирушають у паломництво. Автор пояснює, що незалежно від того, чи ми вирушаємо в дорогу в пошуках розради або звільнення, як вираз вдячності або віри, подорожі зі змістом і метою завжди є потужним нагадуванням про те, що кожен з нас є частиною чогось набагато більшого, ніж ми самі. Від паломників кам'яного віку в Анатолії до сучасних натовпів у Гластонбері, Паломництво – це спроба зрозуміти, що рухає цією багатою і різноманітною людською поведінкою, не обмеженою ні часом, ні простором, ні вірою, ні ідентичністю.

Висновки. У статті автор намагався розглянути значення паломницьких путівників, художніх творів, паломницьких маршрутів святих Апостолів з точки зору трансформації шляху від його історичного значення у вигляді фізичного шляху до засобів сучасних видів комунікації. Проаналізовані паломницькі шляхи та їхнє значення для світового паломництва: «Шлях Скорботи» (Via Долороза), «Шлях

Святого Якова до Сантьяго-де-Компостела» (Camino de Santiago), «Священний Шлях» (Via Sacra), «Сумний шлях» (Via Dolorosa), «Хресний Шлях» (Via Crucis), «Аппієва дорога» (Via Appia), «Лікійська стежка», «Стежка Святого Павла» (The Saint Paul Trail). Автором здійснена спроба проаналізувати авторські ітінерарії та художні твори, які стосуються паломництва та паломників, які вирушали у сакральні подорожі і здійснювали детальні описи, вели щоденники, путівники для передачі інформації наступним сподвижникам у цій сфері.

Ця наукова праця свідчить про спробу розглянути феномен паломництва крізь призму паломницької літератури: мемуарів, щоденників, інтерв'ю, путівників, оповідань, романів як засобу соціальної комунікації в площині соціальнокомунікаційного інституту. Автор вважає, що феномен паломництва заслуговує на статус соціальнокомунікаційного інституту із всіма його правилами, порядком і структурою. Соціальнокомунікаційний інститут є видом соціального інституту, для якого провадження комунікаційної діяльності в суспільстві (соціумі) є визначальним для свого статусу. Власне, будь-який соціальний інститут серед багатьох функцій виконує функцію забезпечення комунікації. Тому ця тема заслуговує на увагу, вивчення і подальше дослідження через культуру, мистецтво, журналістику та інші соціальнокомунікаційні площини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Григорович-Барський В. Мандри по Святих Місцях Сходу з 1723 по 1747 рік. Київ: 2000. Основи. 768 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010876>
2. Новий Завіт Господа нашого Ісуса Христа: з 4-го повного перекладу Біблії. Київ: Укр. Біблійне т-во, 2008. 317 с.
3. Панченко С. А. Релігійний туризм в Україні: стан, потенціал, перспективи. Монографія. Київ: Автограф, 2019. 163 с.

4. Різун В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій. Київ, 2011. URL: http://journalib.univ.kiev.ua/Nacherky_do_metodologiyi.pdf (12. 02. 2011). Назва з екрана. 9 с.
5. Релігієзнавство: навч. посіб. Київ: 1997. Освіта. 239 с.
6. Яроцький П. Л. Філософський аспект паломницького (релігійного) туризму в Україні. Філософія туризму: навч. посіб. Київ: Кондор, 2004. С. 143–150.
7. Tsang N., Chan G., Ho K. A holistic approach to understanding the use of travel guidebooks: Pre-, during, and post-trip behavior // *Journal of Travel & Tourism Marketing*. 2011. Vol.28. Pp. 720- 735. doi: 10.1080/10548408.2011.611741.
8. Peel V., Sørensen A. Exploring the Use and Impact of Travel Guidebooks. Bristol: Channel View Publications, 2016. 264 p.
9. Iaquinto B.L. Fear of a Lonely Planet: author anxieties and the mainstreaming of a guidebook // *Current Issues in Tourism*. 2011. Vol.14. Iss.8. Pp. 705-723. doi: 10.1080/13683500.2011.555527.
10. Daniel H. Olsen, Dallen J. Timothy. *The Routledge Handbook of Religious and Spiritual Tourism*. Routledge. 2021. 490 p. <https://www.amazon.com/Routledge-Handbook-Religious-Spiritual-Tourism/dp/0367191954>
11. 23 Books About Pilgrimages: Memoirs, Fiction and the Quest for Self. URL: <https://libromaniacs.com/books-about-pilgrimages/> в (дата звернення: 12.04.2023).

REFERENCES

1. Hryhorovych-Barskyi V. (2000). *Mandry po Sviatykh Mistiakh Skhodu z 1723 po 1747 rik* [Travels to the Holy Places of the East from 1723 to 1747]. Kyiv: Osnovy. 768 s. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0010876> [in Ukrainian].
2. *Novyi Zavit Hospoda nashoho Isusa Khrysta* (2008): z 4-ho povnoho prekladu Biblii [The New Testament of our Lord Jesus Christ: from the 4th complete translation of the Bible]. Kyiv: Ukr. Bibliine t-vo. 317 s. [in Ukrainian]

3. Panchenko, S. A. (2019). *Relihiinyi turyzm v Ukraini: stan, potentsial, perspektyvy* [Religious tourism in Ukraine: status, potential, prospects]. Kyiv: Avtohrad, 163. (in Ukrainian) [in Ukrainian]
4. Rizun, V. (2011). *Outlines to the methodology of social communications research* [Sketches to the methodology of social communication research]. Kyiv. URL: http://journalib.univ.kiev.ua/Nacherky_do_metodo_logiyi.pdf (12. 02. 2011). The title from the screen. 9 p. [in Ukrainian].
5. *Relihiieznavstvo* [Religious Studies]: navch. posib. (1997). Kyiv: Osvita. 239 s. [in Ukrainian].
6. Yarotskyi P. L. (2004). *Filosofskyi aspekt palomnytskoho (relihiinoho) turyzmu v Ukraini* [A philosophical aspect of pilgrimage (religious) tourism in Ukraine]. *The Philosophy of Tourism* (pp. 143–150). Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
7. Tsang, N., Chan, G., & Ho, K. (2011). A holistic approach to understanding the use of travel guidebooks: Pre-, during, and post-trip behavior. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 28, 720-735. doi: 10.1080/10548408.2011.611741 [in English].
8. Peel, V., & Sørensen, A. (2016). *Exploring the Use and Impact of Travel Guidebooks*. Bristol: Channel View Publ [in English].
9. Iaquinto, B. L. (2011). Fear of a Lonely Planet: author anxieties and the mainstreaming of a guidebook. *Current Issues in Tourism*, 14(8), 705-723. doi: 10.1080/13683500.2011.555527 [in English].
10. Daniel H. Olsen, Dallen J. Timothy. (2021). *The Routledge Handbook of Religious and Spiritual Tourism*. Routledge. 490 p. <https://www.amazon.com/Routledge-Handbook-Religious-Spiritual-Tourism/dp/0367191954> [in English].
11. *23 Books About Pilgrimages: Memoirs, Fiction and the Quest for Self*. URL: <https://libromaniacs.com/books-about-pilgrimages/> в (дата звернення: 12.04.2023) [in English].

АНОТАЦІЯ

У статті автор розглядає паломницькі путівники як форму комунікації під час здійснення сакральних подорожей. Розглядаються різні варіанти міжнародних путівників,

наводяться приклади реальних мемуарів, ітінерарії із життя паломників, приклади інтерв'ю, щоденників. Вивчення цієї теми свідчить про її відношення до розвитку релігійного туризму на сучасних етапах і еволюціонування туристичної галузі з її інфраструктурою, об'єктами, стежками, шляхами, починаючи з пратуризму (паломництва). Автор наводить конкретні приклади, описи паломництв, пропонує розробити нові паломницькі маршрути шляхами святих апостолів, зосереджує увагу на комунікативній функції путівників. Також у науковій праці розглядається структура путівників, аналізується актуальність інформації щодо сакральних об'єктів, детально описуються художні твори про паломництва реальних особистостей, які здійснили і розповіли про свої манди на сторінках щоденників, мемуарів, путівників. Розповідається також про сакральні місця, де проповідували святі Апостоли і про значення цих шляхів, які користуються популярністю серед паломників, але не мають ніякої актуальної літератури у вигляді путівників для здійснення міжнародних мандрівок. Можливо вони десь і є, але не мають масового поширення і відкритого доступу, а інформація для паломника є досить специфічною і потребує детального вивчення. За допомогою сучасного паломництва, яке перетворилось завдяки розвиненій інфраструктурі і спрощеним шляхам до сакральних об'єктів, відбулась трансформація і у сфері описів цих подорожей. У цій науковій розвідці простежується також науковий шлях від першоджерел до сучасних творів, описів, мемуарів, щоденників. Тому, на думку автора, тема є досить актуальною, має логічне продовження від історії до сучасності і потребує детального вивчення з точки зору наукового паломництва, яке можна простежувати і аналізувати на прикладі спеціалізованої літератури. Тим паче ця тема користується попитом як у наукових колах так і у реальних сакральних мандрівках, які потім описують у своїх путівниках, щоденниках, романах, повістях реальні паломники.

Ключові слова: путівник, комунікація, паломництво, сакральна подорож, туризм, святі шляхи, культурні практики.